

ÖZBEK-TÜRKMEN EDEBI GATNAŞYKLARYNDA MAGTYMGULY DÖREDIJILIGINIŇ ORNY

Gaýlyýewa Ogulbaý Kurbanmuradowna
Filologiya ylymlarynyň doktory, professor
Garagalpak döwlet uniwersitetiniň
“Türkmen dili we edebiyaty”
kaferdasynyň müdiri

Annotasiya: Bu makalada beýik türkmen nusgawy şahyry Magtymguly Pyragynyň türk halklar edebiyatynda, şol sanda özbek edebiyatynda hem tutýan orny, döwrebap özbek şahyrlarynyň döredijiligine ýetiren edebi täsiri meseleleri, şeýle Özgesitanda şahyryň sarpasyna edilýän tagallalar hakynda gürrüň edilýär.

Daýanç sözler: şahyr, edebi täsir, edebi gatnaşyk, terjime, poeziya

Gadymýetden kökleri bir –

Özbek – türkmen – garagalpak.

Ömür – ykbal depderi bir –

Özbek – türkmen – garagalpak.

dost-doganlygyň çeper sözde waspyny eden hormatly halypamyz, şahyr Ahmet Mämmedowyň sygyrlarynda-da bellenilişi ýaly Merkezi Aziýanyň Aralýaka etnomedeni sebitinde irki döwürlerden bäri goňşy bolup ýaşap gelýän, özbek, türkmen, garagalpak, gazak, gyrgyz we beýleki halklaryň etniki gelip çykyşy, sosial-medeni ösüşi, çeperçilik däpleri, durmuş ýörelgesi, dili we milli gymmatlyklarynda umumylyk bar bolan halklar bu günki günde-de biri-biri bilen dostlukda, asudalykda we parahatçylykda ýaşap gelýärler. Özbekistan we Türkmenistan döwletleriniň baştutanlarynyň resmi duşuşyklary hemde iki ýurduň medeni, ykdysady-syýasy, gumanitar ugrundaky bile işleşmek, iki döwletiň ösüşini mundan buýana hem has-da ösdürmekden ybaratdygy hemmämizi guwandyrýar. Sebäbi, Türkmenistan we Özbekistan döwletlerinde türkmen-özbek dostluk gatnaşyklarynyň hukuk fundamenti iki döwlet baştutanlarynyň ylalaşygy bilen düzlüp, iki taraplaýyn syýasy maslahatlar arkaly amala aşyrylýar. Özbekistan we Türkmenistan döwletleriniň dostlukly, goňsuçylyk gatnaşyklarynyň has berkemegi, iki ýurtda ýaşayan halkyn bähbitlerinden gelip çykyşy, olaryň medeniýetiniň, ykdysadyýetiniň ösüşine uly tasir edýändigini hemmämize mälim. Şeýlelikde, Türkmenistan we Özbekistan döwletleri goňşy ýurtlaryň beýik gelejegi ýolunda hyzmatdaşlyk, şäriklik maksatlaryny durmuşa geçirmekde dostluk-doganlyk gatnaşyklarynyň baky çeşmesini döretdi. Dili we

mentaliteti özara ýakyn, has takygy, umumylyk halklaryň arasyndaky dostlugy pugtalandyrmakda çeper edebiyatyň uly rol oýnaýandygyny aýratyn agzap geçmelidir. Şonuň üçin dostluk duýgusy edebiyatdan başlanýandygyny aýratyn bellemelidir. Hemmämize mälim edebiyatlaryň arasynda bolup geçýän täzeleniş we üýtgeşmeler biri-birine ýakyn ýa-da uzakdygyna garamazdan zehinli döredijileriň täzeçe ýol gözlegleriniň netijesi hasaplanýar. Häzirki wagtda edebi hadysanyň genetiki garyndaşlygy we täsiri, ýagny beýleki sungat ýazyjylarynyň täsiri özara gatnaşyk we bu prosesde kimdir birinden bir zat öwrenmekligi ýüze çykarýar. Türki gardaş halklaryň edebiyaty uzak taryhy döwürlerden bäri özara ýakyn edebi gatnaşyklar sebäpli biri-biriniň edebi gurşawynda ýüze çykan hadysalardan, bahasyna ýetip bolmajak edebi zergärleriň eserleriniň many-mazmunyndan habarly bolup gelýärler. Şeýlelikde Alyşer Nowaýynyň döredijilik çeşmesinden Magtymguly we Berdak ýaly şahyrlaryň edebi täsirlenendigini, her iki şahyr hem türki edebiyatynyň genial zehininiň döredijiliginden ylhamlanandygyny aýratyn bellemelidir. Taryhyň sahypalaryna ser salanymyza Alyşer Nowaýynyň türkmenler bilen ýakyn arabaglanyşykda bolandygy haýndaky maglumatlary görýäris. Şahyryň «Mažolis un-nafois» atly eserinde türkmen şahyrlary haýnda birnäçe maglumatlar getirilipdir. Şonuň bilen birlikde beýik şahyr Magtymguly – Pyragy özüniň «San bolsam» atly goşgusynda:

Damganyda ýörgen ussat Nowaýy,
“Çar diwany”, “Perhat-Şirin” zybaýy,
Zahyreddin Babur, “Mizan-öwzany”,
Gaşlaryna baryp men Mejnun bolsam.

- diýip, özbek halkynyň XV asyr milli edebiyatynyň esaslandyran Alyşer Nowaýyny özüniň gaýybana halypasy hasaplapdyr we oňa «Ussat Nowaýy» diýip ýüzlenipdir. Şeýle hem Magtymguly ýokarda ady getirilen şygrynda Omar Haýýam, Ferdöwsi, Nyzamy, Hafyz, Jeleddin Rumi, Jami ýaly Gündogar alymlaryny hormat bilen ýatlaýar. Pikir etmek mümkin, özi-de şol beýik akyldarlaryň hatarynda durýan Magtymguly olardan nusgawy poeziýanyň poetik mazmunyny, ylmy kapyýany, ylmy kal, ylmy hal, ylmy aruzyň amaly tejribelerini öwrendi. Şeýlelikde, uzak taryhdaky täsirlenme faktorlarynda şekil gözgarayşyndan döp göze düşýär. Magtymgulynyň döreden edebi däpleri öz gezeginde häzirki döwrebap özbek şahyrlarynyň-da ünsüni özüne çekýär we söz zergäriniň edebi döredijilik däbine ýakyn goşgular ýazan birnäçe özbek şahyrlary hem bar. Hakykatynda-da, Magtymgulynyň paýhasa eýlenen hikmet

ölçegindäki özüne mahsus ritmik äheñ, owaz we adam ruhuna täsir etmek üçin ulanylan başga-da poetiki serişdeler köpçülik döredijileriñ ünsüni özüne çekýär. Bularyñ hatarynda Halima Hudaýberdiýewa, Gülüstan Matýakubowa, Muzaffar Ahmet, Hemragul Askar, Abdumajid Azim ýaly her dürli nesillere mahsus özbek şahyrlarynyñ şygrylaryny mysal getirmek maksada laýyk bolar. Mysal üçin, Özbegistan halk şahyry Halima Hudaýberdiýewanyñ «Myhmandyr» («Mehmondır») diýen şygry bar. Onuñ temasyndan soñ Magtymgulynyñ «Adam ogly bu dünýäge myhmandyr» diýen şygyr setiri epirgaf bolup gelýär. Nusgawy türkmen şahyryna eýerip, onuñ şygyr şekiline höwes edip ýazan hormatyny şu epigrafdaky setir bilen aňladan şahyr H.Hudaýberdiýewa şygryñ başynda şeýle ýazýar:

Mehmon erur – asli dunýoda bari,
Sary reñkli güyz bize myhmandyr.
Rangi sorig kuzak bizga mehmondır.
Ýurakka mehmondır galaýonlari,
Tizingdagi mador tizga mehmondır.

Terjimesi:

Myhman bolar – asly dünýäde bary,
Sary reñkli güyz bize myhmandyr.
Ýürege myhmandyr gaýgy-gamlary
Dyzyňyzdaky mydar, dyza myhmandyr.

Dünýäniñ panydyny, jan-saglygyñ, ýaşlygyñ, tebigatdaky ögzerişleriñ ählisi bir pursatdygyny bilýän şahyr Magtymgula eýerip, örän ajaýyp bir şygyr ýazýar. Şu ýerde, aýratyn hem, şekil gözgaraşyndan her bir bent dört setirden ybarat bolan baş bentli şygryñ 11 bogunly barmak ölçeginde we şu ugurda özbek diline terjime edilen Magtymgulynyñ şygryna ýakyn gelýär. Magtymgulynyñ şygry 7 bent, murabba şekilinde ýazylan. Bu şygyr:

Gara daşdan gara gyly saýlan göz,
Çöññeler görejiñ göze myhmandyr.
Gelen aş diýip gelmez, turşutmagyl yüz,
Nana mätäç dälidir, söze myhmandyr.
diýen setirler bilen başlanýar.

Her bir bendiñ ahyrky setiri birinji bendiñ soñky setirine “Nana mätäç дәldir, söze myhmandyr”, «Bir pasyl açylar – ýaza myhmandyr», «Agaçdan aýrylar, güýze myhmandyr», «Ýigitligiñ zory dyza myhmandyr», «Eziz janlar tende bize myhmandyr», «Gojalar sen, görkün ýüze myhmandyr», «Adam ogly baş gün duza myhmandyr» ýaly sözler bilen kapyýalaşýar. Iň esasysy Halyma Hudaýberdiýewanyñ şygrynda-da şeýle poetik häsiýetler saklanypdyr we baş bentde «Tizingdagi mador tizga mehmondır», «Karga, kiýgir dala-tuzga mehmondır», “Oh, bu kurgon, bolam, Sizga mehmondır”, “Menim aççik nolam Sizga mehmondır” görnüşinde käbir kapyýalaryñ gaýtalanmagy hem göze düşýär.

Magtymguly şygrynyñ ahyrky bendi şeýle:

Magtymguly, aýdar, iller sözü-de,
Ölüm ýadymdadyr, gorky gözümde,
Her niçe ýaşasañ ýeriñ yüzünde,
Adam ogly baş gün duza myhmandyr.

Halyma Hudaýberdiýewanyñ türkmen şahyry Magtymgula eýerip gaýtalanmajak şygyr ýazandygy hakykat. Onyñ şygrylarynda döredilen lirik gahryman real wakalarda işeñir gatnaşýar. Şu jähtlerini hasaba alsak, Magtymgulynyñ edebi дәpleri şahyr H.Hudaýberdiýewanyñ poeziýasynda gaty berk saklandyr.

Magtymgulynyñ edebi дәplerini oñat özleşdiren döwrebap özbek şahyry Hemragul Askaryñ “Türkmeniñ” atly şygry şeýle başlanýar:

Oý, ýulduzlar hamsoýasi, kumli keng sahrosi,
Oftob degan mehriboni momosi bordir turkmanning.
Suzi şamşirdaý tigliğan, Watanim deb ýiglagan,
Mahtumkuli degan bulbul-bobosi bordir turkmanning.

Şundan soñra şahyr türkmen halkynyñ başga-da sypatlaryny, häsiýetlerini, erkinligini beýan edýär.

Turkman elga hudo bergan, kora, kizil tillo tergan,
Zulmatlarni ýoritguwçı ziyosi bordir turkmanning.
Dunýo buýlab soçilgandır, endi ýuli oçilgandır,
Dustu-ýorlar dawrasida safosi bordir turkmanning.

Bu setirlerdäki äheñ esasan beýik türkmen şahyry Magtymgulynyñ “Türkmeniñ” şygryndaky:

O.Ga'lyyewa, P.Allambergenowa, F.Sapa'yewa, S.Jepbarowa we be'leki alymlaryn ylmy isleri uly ahmiyete eye. Sonun bilen birlikde, yas ylmy barlagcy Gulshat Saparowa "Magtymgulynyn eserlerini garagalpakca we inlis dilindaki terjimelerini de'nsdirme seljermesi" mowzugynda doktorlyk dissertasiya isini professor O.Ga'lyyewany ylmy yolbaschylygynda alyp bar'ar.

Özbekistanda her ýylda beýik şahyr Magtymgulynyn şygryet bossanyna bagyşlanan çäreleriň geçirilmegi özbek halkynyň arasynda hem Magtymguly beýik şahyr, sonun bilen birlikde, doganlyk özbek-türkmen halklarynyň hoşniýetli goňsuçylyk gatnaşyklarynda şahyryň döredijiligi köpri hyzmatyny ýerine ýetirýändiginiň şadydyr. Meselem, 2022-nji ýylyň 1-2-nji noýabr günleri Daşkent şäherinde şahyryň doglan gününüň 300 ýyllygyna bagyşlanan "Magtymguly döredijiliginiň özbek-türkmen halklarynyň dostlugyny pugtalandyrmakdaky orny" temasynda Halkara ylmy-amaly maslahat bolup geçdi. Bu maslahata Türkmenistan döwletinden hem myhmanlar gatnaşdy. Soňra bu çäre Özbekistanyň beýleki sebitlerinde, ýagny, 2023-nji ýylyň 27-nji fewralynda Nöküs şäherinde, 14-15-nji mart günleri bolsa Ürgenç şäherinde Magtymgulynyn okan medresesi we Uly Howly sebitlerinde, 2023-nji ýyl 17-nji maý günü Berdak adyndaky Garagalpak döwlet uniwersitetinde "Türkmen dili we edebiýaty" kafedrasý tarapyndan "Doganlyk halklaryň dostlugyny pugtalandyrmakda Magtymguly döredijiliginiň orny" temasynda ylmy-amaly maslahat bolup geçdi. Şeýle hem Daşkendiň esasy köçesine beýik türkmen şahyry Magtymgulynyn ady dakylady. Sonun bilen birlikde, 2023-nji ýylyň 28-nji oktýabryndan 1-nji noýabry aralygynda biziň ýurdumyzda "Türkmenistan Medeniýet günleri" çäreleri geçirildi. Şu mynasybetli Özbekistanyň ýazyjylar bileleşiginde 29-njy oktýabrda türkmen wekiliýetiniň sapary we beýik türkmen şahyry Magtymgulynyn doglan gününüň 300 ýyllygyna bagyşlanan edebi agşamy geçirildi.

Beýik şahyr Magtymgulynyn hatyrasyna Özbekistanda hem şeýle medeni we edebi çäreleriň, forumlaryň geçirilmegi iki halky biri-birine has hem ýakynlaşdyr'ar. Sebäbi bu doganlyk gatnaşyklar iki halk üçin hem peýdaly bolup, häzirki ýaşlarymyz üçin hem, geljekki nesillerimiz üçin hem özara dostluk, parahatçylyk, asudalyk we hyzmatdaşlygyň nusgawy mekdebi bolup hyzmat edýär.

